

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-2-235-250>

УДК [303.035 : 316.362] : 057.87 : 37

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2433-0357>

Валентина Шахрай,
доктор педагогічних наук, доцент,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

СІМЕЙНО-ШЛЮБНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ: СТАН ТА НЕОБХІДНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО РЕАГУВАННЯ

Анотація. У статті висвітлюються особливості сімейно-шлюбних орієнтацій сучасних старшокласників та наголошується на важливості підготовки учнів до майбутнього сімейного життя.

Проводиться аналіз наукових праць, в яких розкриваються сучасні процеси в сімейно-шлюбній сфері в Україні та світі, зокрема перехід від традиційної сім'ї до сучасної, погляди молодих людей на майбутню сім'ю та шлюб, вказується на значення підготовки старшокласників до майбутнього сімейного життя і батьківства.

Метою дослідження є з'ясування стану сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників та означення напрямів виховної роботи щодо удосконалення підготовки учнів до сімейного життя та батьківства.

Науковою новизною роботи є визначення особливостей сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників, насамперед у контексті трансформації української сім'ї від традиційної до сучасної, та основних напрямів проведення зі старшокласниками сімейно спрямованої роботи.

Дослідження здійснювалось шляхом застосування методів: аналізу наукових праць, анкетування старшокласників, узагальнення, систематизації, ранжування, групування, порівняння отриманих емпіричних даних.

З'ясовано, що сім'я в системі цінностей та орієнтацій старшокласників займає високе місце. Водночас сімейно-шлюбні орієнтації старшокласників є підтвердженням поступового переходу української сім'ї від традиційної до сучасної: відкладення часу укладення шлюбу на більш пізній термін, надання переваги малодітній сім'ї; вияв самостійності щодо вибору моделі власної сім'ї; толерантне ставлення до цивільного шлюбу; допустимість розлучень; егалітарність (рівність) у керівництві сім'єю; прийнятність дошлюбних зв'язків. Також старшокласники мають погляди, що характерні для традиційної сім'ї (доволі тісний зв'язок молодих людей з батьками, надання переваги офіційному шлюбу, переконаність у важливості розподілу сімейних ролей).

Зроблено висновок, що освітня робота зі старшокласниками має спрямовуватись на виховання відповідальності, гармонії міжособистісних взаємин, репродуктивної культури. Необхідною є педагогічна просвіта батьків для підвищення батьківської компетентності та батьківського авторитету.

Проведене дослідження в основному підтверджує думки науковців про тенденції в сімейно-шлюбних орієнтаціях сучасної молоді.

Стаття буде корисною дослідникам, які вивчають світоглядні позиції учнівської молоді, а також працівникам освіти, що здійснюють відповідну виховну роботу зі старшокласниками.

Ключові слова: сімейно-шлюбні орієнтації, старшокласники, батьки, педагоги, традиційна сім'я, сучасна сім'я, педагогічна допомога.

© Валентина Шахрай, 2021

Вступ. Побудована на морально-духовних цінностях сім'я відіграє важливу роль у житті особистості та функціонуванні суспільства. Водночас сім'я в сучасній Україні має

безліч складних проблем, породжених як особистісними позиціями членів сім'ї, так і соціокультурними умовами. Нинішня сім'я характеризується нерідкими випадками насильства, зокрема над жінками і дітьми, розлученнями, що негативно впливають на психічне самопочуття дітей та гальмують їхній розвиток, низьким рівнем сімейного виховання тощо.

Сім'я зазнає також суттєвих змін (трансформацій) у сфері взаємин між членами подружжя, розподілом влади у родині, що викликано насамперед підвищенням соціального статусу жінки, зміцненням її економічного становища. Сім'я в Україні здійснює перехід, особливо помітний на початку ХХІ століття, від традиційної до сучасної, постмодерністської. Проблеми сім'ї та її трансформації потребують належної підготовки молоді до сімейного життя та реалізації відповідального батьківства. Це зумовлює доцільність вивчення поглядів молоді на шлюб і сім'ю, на взаємини в майбутній сім'ї, осмислення молодими людьми майбутньої батьківської ролі, ставлення до нових процесів, що відбуваються в сімейно-шлюбній сфері тощо. Особливо важливим є з'ясування сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників, адже в цьому віковому періоді в учнів зростає інтерес до взаємин з представниками протилежної статі. Учні задумуються про майбутню сім'ю, народження дітей, проектують різні аспекти сімейного життя. Можемо говорити, що в цьому віці в багатьох молодих людей закладаються основи їхньої майбутньої сімейно-шлюбної поведінки.

Вивчаючи сімейно-шлюбні орієнтації старшокласників, можна побачити образ молодої сім'ї в найближчому майбутньому – через років 5-10, уяснити проблеми, що можуть виявитися незабаром у функціонуванні сім'ї, та, відповідно, здійснити належне педагогічне реагування, визначити основні напрямки сімейно-орієнтованої роботи зі старшокласниками.

Питання ролі сім'ї в сучасному українському суспільстві, її ціннісних засад піднімаються в дослідженнях К. Качур, Л. Ліпич, Л. Слюсар [4; 5; 11]. Сутність сімейних трансформацій в Україні та світі, їх позитивний і негативний вплив на сім'ю, її членів, суспільство загалом відображені в працях А. Мітрікаса, Ю. Савельєвої, О. Стрельник, В. Щербини [6; 9; 12; 16]. Погляди сучасної молоді на сім'ю, зокрема старшокласників, розкривають ряд досліджень, насамперед загальнонаціональне опитування «Українське покоління Z: цінності та орієнтири» [10; 13].

Зарубіжні дослідження сімейно-шлюбних орієнтацій молоді вказують на такі їх особливості: підвищення ідеального віку для шлюбу, появу тенденцій сімейної рівності,

зменшення бажаної кількості дітей у сім'ї [17]; поступовий відхід від традиційних моделей шлюбу, зокрема молодими людьми, що проживають у місті [20]; планування більш пізнього шлюбу і батьківства [18; 19].

На необхідності підготовки старшокласників до сімейного життя, відповідального батьківства наголошується в працях Л. Гончар, Л. Канішевської, В. Шахрай [1; 3; 14; 15], що передбачає всебічне вивчення сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників, насамперед пов'язаних зі стилем взаємин між членами подружжя, мотивами вибору шлюбного партнера, виконанням майбутньої батьківської ролі тощо. Тому предметом розгляду цієї статті і є визначення особливостей сімейно-шлюбних орієнтацій сучасних учнів старшої школи. Необхідно зазначити, що дослідження особливостей сімейно-шлюбних орієнтацій сучасних старшокласників здійснювалося автором у співпраці з ученицею-членом Малої академії наук України С. Ільченко [2].

Мета та завдання. *Мета статті:* з'ясувати стан сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників та означити напрями виховної роботи щодо удосконалення підготовки учнівської молоді до сімейного життя та батьківства.

Завдання: здійснити аналіз наукової та науково-методичної літератури з проблеми; схарактеризувати сутність сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників; проаналізувати й узагальнити отримані результати емпіричного дослідження, спрямованого на визначення особливостей сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників; визначити шляхи підвищення ефективності сімейно орієнтованої роботи зі старшокласниками в закладі освіти та сім'ї.

Методи дослідження. 1. Аналіз наукової та науково-методичної літератури, спрямований на з'ясування важливості проблеми сімейно-шлюбних орієнтацій молоді, зокрема старшокласників, визначення сутності та структури сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників, ознак традиційної та сучасної сім'ї, пошуків шляхів здійснення ефективної сімейно орієнтованої роботи зі старшокласниками. 2. Анкетування старшокласників, яке покликане з'ясувати: ставлення старшокласників до майбутнього сімейного життя і батьківства; роль батьківської сім'ї у розробці планів на майбутню сім'ю; ставлення до процесів, що відбуваються в сфері сімейно-шлюбних відносин в нинішній час; мотиви вибору шлюбного партнера; ставлення до розлучень тощо. З цією метою розроблена анкета «Сімейно-шлюбні орієнтації учнівської молоді», яка складається з 4-х частин: «Життєві цілі (плани)»; «Ти і батьківська сім'я»; «Різні види шлюбів»; «Твій майбутній шлюбний партнер» (32 запитання). До анкетування були залучені учні 10-11 класів з м. Сквири та Сквирського

району Київської області в кількості 92 чол. З них – 51 % дівчат та 49 % – хлопців. 3. Аналіз отриманих емпіричних даних та їх порівняння з результатами схожих досліджень, групування, ранжування, узагальнення, систематизація даних дослідження.

Результати дослідження. Термін орієнтації має ряд значень [8, с. 133]. Вважаємо доцільним використання одного із них, яке характеризує орієнтації як спрямування поглядів, діяльності залежно від конкретних умов, покладання надій. Відповідно до цього, сімейно-шлюбні орієнтації старшокласників ми характеризуємо як спрямування поглядів молодих людей на майбутнє сімейне життя та шлюб, їхні надії у сфері сімейно-шлюбних відносин.

На нашу думку, сімейно-шлюбні орієнтації молоді виявляються у поглядах молоді насамперед на такі явища і факти сімейно-шлюбного життя: бажаність власної сім'ї у майбутньому; місце сім'ї у системі життєвих планів та орієнтацій молоді; ставлення до власного майбутнього батьківства та планування певного числа дітей; визначення бажаного віку для одруження; головний мотив у створенні сім'ї; оцінка подружніх взаємин у батьківській сім'ї; ставлення до офіційного шлюбу та інших його різновидів (цивільного, гомосексуального); характер ставлень до одиноких людей та людей без дітей; допустимість чи недопустимість дошлюбних взаємин; вимоги до шлюбного партнера; погляди на керівництво в сім'ї, розподіл обов'язків; ставлення до сімейних розлучень.

Отримані у результаті дослідження дані дають можливість схарактеризувати сімейно-шлюбні орієнтації учнів старшого шкільного віку.

Насамперед наголосимо, що майбутня сім'я є доволі важливою для старшокласників, адже переважна частина з них заявляє про бажання мати в майбутньому власну сім'ю, а місце сім'ї в їхніх життєвих планах є високим (табл. 1).

Таблиця 1

Головна життєва ціль старшокласників

Ранг	Життєва ціль	% відповідей учнів
1	Мати гарну сім'ю	23,5
2	Отримати гарну освіту	16,3
3	Жити в достатку	16,3
4	Забезпечити майбутнє своїм дітям	15,1
5	Відкрити власний бізнес	8,9
6	Влаштуватися на гарну роботу	7,8
7	Заробити багато грошей	5,5
8	Мати власну квартиру	3,9
9	Мати дорогі речі	0,5
10	Власний варіант відповіді	2,2

Слід зазначити, що старшокласники не тільки поставили сім'ю на перше місце серед своїх життєвих цілей, а й вже думають про свою відповідальність перед майбутніми власними дітьми (варіант «забезпечити майбутнє своїм дітям» зайняв 4 рангове місце у відповідях учнів).

Найкращим віком для одруження хлопців учні вважають в середньому 25-26 років, а дівчат – 24-25 років. При цьому лише 18% опитаних назвали ймовірний вік одруження до 20 років (як хлопців, так і дівчат). Переважне число учнів також спрямоване на те, щоб у майбутньому мати дітей (96,7 %). Не бажають мати в майбутньому дітей лише 3,3 % учнів.

При цьому найбільш бажаною кількістю дітей учні вважають 2 дитини (59,4 % учнів). Значна кількість учнів назвала бажаною 1 дитину (26,6 %). Найменше учні налаштовані на 3 дитини в майбутньому житті (9,4 % учнів) та більше 3-х (4,6 % учнів). Отже, сучасні учні орієнтовані в основному на малодітну сім'ю.

Важливою характеристикою сім'ї є мотив її створення. Головним мотивом у створенні сім'ї для учнів 10-11 класів є любов (59 % відповідей). Також важливими для старшокласників є бажання мати підтримку, допомогу – 28,2 % відповідей. Мотив «цікаве спілкування» отримав 8,1 % відповідей, а «матеріальний інтерес» – 4,7 %.

Вважаємо корисними дані про те, звідки молоді люди отримують інформацію про сім'ю та сімейні взаємини, а отже, роблять на основі цієї інформації власні висновки. Джерелом такої інформації старшокласники називають насамперед батьків – 56 % відповідей. Інші варіанти відповідей відобразимо у вигляді табл. 2.

Таблиця 2.

Джерела інформації про сім'ю та сімейні взаємини

Ранг	Джерело	% відповідей учнів
1	Батьки	56,0
2	Соціальні мережі	11,8
3	Книги, журнали	8,6
4	Вчителі	7,5
5	Однолітки	6,4
6	Власний варіант відповіді	5,4
7	Телевізор	4,3

Як бачимо з таблиці, старшокласники найвагомим джерелом інформації про сім'ю називають батьків. Можна припустити, що її привабливість чи непривабливість, модель взаємин між подружжям значною мірою формується під впливом батьківської сім'ї.

Чи є батьківська сім'я зразком подружнього життя для хлопців і дівчат? Відповіді

учнів свідчать, що 49 % з них хоче, щоб їхня майбутня сім'я була схожою на батьківську, водночас 51 % не бажає цього.

Учні, переважно ті, що прагнуть мати сім'ю, схожу на батьківську, зазначають, що в батьківській сім'ї позитивним (правильним) є: любов, підтримка, доброта, взаєморозуміння, турбота, повага тощо. Можна передбачити, що вони хочуть мати власну сім'ю, яка буде характеризуватися цими ознаками. Водночас старшокласники називають ті ознаки батьківської сім'ї, які, на їхню думку, є неправильними. Це: сварки, бійки, нерозуміння думки іншого, нерівність обов'язків, непошана до власних дітей тощо. Отже, такі факти сімейного життя багатьма учнями не підтримуються. Проте слід зазначити, що частина учнів не може визначитись щодо того, що є правильним чи неправильним в їхніх батьківських сім'ях.

Думки своїх батьків щодо власного одруження будуть брати до уваги 70 % учнів, а 30 % учнів це не вважають потрібним. Водночас переважна більшість опитаних старшокласників не планує жити разом з батьками у разі одруження.

Чи є зв'язок між ставленням до батьківської сім'ї і певними чинниками, наприклад, характером взаємин учнів зі своїми батьками? Ми з'ясували, що 78 % опитаних учнів мають зі своїми батьками «хороші» та «чудові» стосунки, 19 % учнів вважають взаємини з батьками «нормальними». І лише 3 % учнів називають їх «конфліктними». Як було зазначено раніше, понад 50 % учнів не бажає в своєму майбутньому сімейному житті мати за зразок батьківську сім'ю. Можна зробити висновок, що добрі стосунки з батьками не є визначальним чинником для певної частини учнів, які не бачать у батьківській сім'ї зразок для наслідування. Це може свідчити про намагання 15-17-річних бути більш самостійними у вирішенні власних життєвих проблем, насамперед тих, що стосуються їх власної сім'ї.

Важливою характеристикою сімейно-шлюбних орієнтацій учнівської молоді є ставлення учнів до різновидів сучасного шлюбу. Більш прийнятним для більшості учнів (88,5 %) є офіційний вид шлюбу. Водночас цивільний шлюб підтримується 11,5 % учнів.

При цьому 68,8 % учнів розуміє цивільний шлюб як підготовчий етап перед офіційним шлюбом, а 31,2 % учнів оцінює його як заміну (альтернативу) офіційного шлюбу. Які ж переваги бачить молодь у цивільному шлюбі? 74,2 % респондентів вважає, що він базується на довірі один до одного, 14,5 % молодих людей переконані, що в ньому забезпечується свобода кожного члена подружжя. Для 9,7 % учнів важливим є те, що в

цивільному шлюбі кожний член подружжя не має зайвих обов'язків (1,6 % учнів мають окрему думку щодо переваг цивільного шлюбу).

Отримані результати свідчать, що для молодих людей важливою є насамперед довіра у шлюбних взаєминах.

Ті молоді люди, для яких цивільний шлюб є неприйнятним, вважають найпершим його недоліком те, що він є неміцним (49,1 % серед тих, хто дав відповіді). Також недоліком такого шлюбу учні називають те, що у ньому не забезпечується виконання обов'язків один перед одним (41,8 %), а також він не сприяє належному вихованню дітей (9,1 %). Певна частина опитаних учнів зазначила, що вони між офіційним та цивільним шлюбом суттєвої різниці не бачать.

Отже, можна зробити висновок, що хоч переважна частина учнівської молоді налаштована на офіційний шлюб, старшокласники не заперечують категорично і цивільний шлюб, зокрема вважаючи його варіантом підготовки до офіційного шлюбу.

Слід також зазначити, що для значної частини старшокласників прийнятними є дошлюбні зв'язки. Про це заявило 82 % опитаних учнів. Водночас для 18 % молодих людей дошлюбні зв'язки є неприйнятними. Проте для переважної частини опитаних прийнятними є дошлюбні зв'язки «з людиною, яку любиш» (96,7 %), хоча незначне число учнів вважає допустимими дошлюбні зв'язки «з будь-яким партнером» (3,3 %).

Нас цікавило ставлення учнівської молоді до так званих нетрадиційних виявів сучасного шлюбу, зокрема до існування гомосексуальних «сімей», до сімей без дітей, до людей, які налаштовані жити без сім'ї.

З'ясовано, що лише трохи більше третини опитаних учнів (35,5 %) налаштовані негативно проти людей, які мають гомосексуальні зв'язки і «сім'ї». Водночас 54,9 % старшокласників ставляться до цього явища нейтрально. Можна передбачити, що учні вважають правом кожної людини вибирати власну сексуальну орієнтацію.

Толерантним в основному є ставлення до людей, які не планують мати дітей. Позитивно до них ставиться 18 % учнів; негативно – 18 %; нейтрально – 64 % старшокласників.

Також очевидну толерантність ми виявили у ставленні учнів до тих, хто не планує створювати сім'ю. Покажемо це у вигляді табл. 3.

Таблиця 3

Ставлення старшокласників до людей, які не планують створювати сім'ю

Ранг	Ставлення	% опитаних
1	Це їхнє особисте рішення, яке потрібно поважати	78,7
2	Вони позбавляють себе багатьох життєвих радощів	16,4
3	Вони є глибоко нещасними	4,9

Дані таблиці свідчать, що люди, які не планують створювати власну сім'ю, в очах 15-17-літніх не є такими, що мають засуджуватися суспільством.

Вважаємо доволі важливою характеристикою сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників бачення ними своєї власної майбутньої сім'ї, що відображається у виборі шлюбного партнера, визначенні керівника сім'ї, певній налаштованості на розподіл обов'язків між подружжям тощо.

Виявлено, що молоді люди передусім надають перевагу таким варіантам (серед запропонованих їм) вибору шлюбного партнера (чоловіка, дружини), як «спільність інтересів з партнером» та «особисті якості партнера». Більш детально мотиви вибору шлюбного партнера учнівською молоддю відобразимо у табл. 4.

Таблиця 4

Мотиви вибору старшокласниками майбутнього шлюбного партнера

Ранг	Мотив вибору шлюбного партнера	% відповідей
1	Спільність інтересів з партнером	29,5
2	Особисті якості партнера	28,0
3	Зовнішність партнера	12,9
4	Вміння господарювати	9,8
5	Рівень освіти партнера	6,8
6	Національність партнера	3,8
7	Власний варіант відповіді	3,8
8	Економічне становище партнера	3,0
9	Віросповідання партнера	2,2

Із таблиці видно доволі чітку спрямованість старшокласників на створення майбутньої сім'ї на основі спільності інтересів членів подружжя та тих особистих якостей партнера, які є бажаними та прийнятними. Також потрібно зазначити, що вагомими мотивами у виборі шлюбного партнера (дружини, чоловіка) для молодих людей є зовнішність партнера, його вміння господарювати, рівень освіти. Найменше значення для вибору майбутнього супутника життя мають національність, економічне становище партнера та його віросповідання. Серед власних варіантів вибору шлюбного партнера старшокласники вказують на значення таких характеристик, як «ставлення до інших», «ставлення до рідних», «взаємна симпатія» тощо.

Учні характеризують свого майбутнього шлюбного партнера (чоловіка, дружину) насамперед такими словами: добрий (добра), розуміючий, щирий, вірний. Також старшокласники хочуть, щоб він був гарним (гарною), міг підтримати, мав почуття гумору тощо. Отже, учні виділяють передусім такі особисті якості майбутнього шлюбного партнера, як його здатність до взаємодопомоги, підтримки, гарного спілкування.

Щодо позиції стосовно керівництва в сім'ї, то переважна більшість опитаних учнів (як хлопців, так і дівчат) підтримує рівність чоловіка і дружини (72,2 % учнів). Певна частина вважає, що таким керівником має бути чоловік (16,4 % учнів). Для 9,8 % опитаних не має значення, хто є керівником (має бути той, хто справляється краще за іншого). І лише 1,6 % учнів вважає, що керівником в сім'ї має бути дружина.

Як відомо, у традиційній сім'ї існує чіткий розподіл сімейних обов'язків між членами подружжя. Яким же є підхід до розподілу обов'язків сучасних хлопців і дівчат? 65,6 % опитаних молодих людей вважає, що за кожним членом подружжя мають бути закріплені певні сімейні обов'язки. Не підтримує таку позицію 8,2 % учнів. Водночас 26,2 % учнів стосовно цього ще не визначились.

Основними обов'язками чоловіка учні вважають насамперед матеріальне забезпечення сім'ї, заробляння грошей, допомогу дружині. Також учні називають і такі обов'язки чоловіка, як оберігати, захищати сім'ю, виконувати важку роботу в домі, поважати сімейні цінності тощо.

Основні обов'язки дружини старшокласники бачать передусім у догляді за дітьми, вихованні дітей, веденні домогосподарства, прибиранні, приготуванні їжі, створенні в домі затишку, порядку. До обов'язків дружини учні відносять також збереження сімейного тепла, турботу, ніжність. Водночас лише окремі учні називають необхідність для дружини мати роботу та здійснювати самореалізацію.

Як відомо, розлучення є серйозною проблемою, що не сприяє належному функціонуванню сім'ї, вихованню та розвитку дітей, психічній стабільності членів сім'ї. Важливо було з'ясувати, як ставиться до сімейних розлучень сучасна учнівська молодь. Ставлення опитаних старшокласників до сімейних розлучень покажемо у табл. 5.

Ставлення старшокласників до сімейних розлучень

№ п/п	Ставлення	% опитаних учнів
1	Різко негативно	19,7
2	Допускаю, що вони можуть бути за певних обставин	80,3

Можна висловити думку, що сучасна учнівська молодь більш терпимо ставиться до сімейних розлучень, на противагу попереднім поколінням, коли розлучення не підтримувалось громадською думкою.

Підставою для розлучення старшокласники називають насамперед подружню зраду (50,5 % відповідей). Причиною розлучень також можуть бути конфлікти в сім'ї – 33,3 % відповідей учнів. Найменше учні бачать причину розлучень у матеріальних негараздах (6,9 % відповідей) та відсутності у подружжя дітей (4,6 % відповідей). Окремі учні причиною розлучень назвали брехню, недовіру, розбіжність в почуттях.

Підсумовуючи аналіз отриманих даних емпіричного дослідження, висловимо думку, що в сімейно-шлюбних орієнтаціях старшокласників переважають ознаки сучасної сім'ї, що характеризується більшою демократичністю у подружніх взаєминах, ніж традиційна сім'я. Це, насамперед, спрямованість на рівність у взаєминах чоловіка і дружини, вибір шлюбного партнера (дружини, чоловіка) на основі любові, спільності інтересів, самостійність у виборі способу майбутнього сімейного життя (в багатьох випадках відмінного від подружнього життя своїх батьків), допустимість дошлюбних зв'язків, цивільного шлюбу, спрямованість на малодітну сім'ю тощо.

Водночас у сімейно-шлюбних орієнтаціях учнівської молоді наявні ознаки і традиційної сім'ї, зокрема ті, що стосуються розподілу сімейних ролей (чоловік забезпечує матеріальне становище сім'ї, а дружина – ведення домогосподарства). Хоч більшість опитаної молоді допускає розлучення за певних обставин, доволі значна частина її (близько 20 %) виступає проти цього різко категорично.

Можна зробити висновок, що в сімейно-шлюбних орієнтаціях 15-17-літніх поєднуються ознаки як традиційної, так і сучасної сім'ї. Проте майбутнє сімейне життя для багатьох старшокласників ще не є предметом роздумів і визначень, адже на ряд запитань частина молодих людей не змогла дати відповіді. Незважаючи на те, що більшість старшокласників заявляють про бажаність егалітарних подружніх взаємин, знань і навичок для їх налагодження в учнів недостатньо.

Проведене дослідження свідчить, що учнівську молодь необхідно готувати до майбутнього сімейного життя, адже воно потребує відповідальності членів подружжя, належної емоційної культури, здатності любити, розуміти і поважати іншого, готовності йти на компроміси. Надзвичайно важливим є виховання толерантності до інших, їх поглядів і позицій. Необхідними для молодих людей є знання про репродуктивну та сексуальну культуру як чоловіків, так і жінок, адже наше дослідження виявило, що значна частина учнівської молоді допускає дошлюбні зв'язки, які можуть супроводжуватися небажаними фізіологічними та психологічними наслідками.

Результати дослідження підтверджують необхідність проведення в закладах загальної середньої освіти сімейно-орієнтованої роботи, що сприяла б підготовці молоді до гармонійного сімейного життя та батьківства. Доцільність налагодження ефективної роботи з підготовки учнів до сімейного життя знаходить розуміння в середовищі батьків, педагогів, органів освіти, а тому ставиться питання здійснення належного статевого виховання [7]. Водночас така робота наразі є недостатньою, адже, як показало наше дослідження, роль вчителів в отриманні учнями інформації про сімейне життя є доволі незначною.

На нашу думку, потрібно також здійснювати ґрунтовну батьківську просвіту, сприяти підвищенню батьківської компетентності, зростанню батьківського авторитету (дослідження виявило, що в багатьох випадках взаємини між батьками учнів не є зразком для наслідування їхніми дітьми у власних майбутніх сім'ях).

Хочемо наголосити, що хоч і відбуваються серйозні сімейні трансформації, сім'я для старшокласників є бажаною і цінною. Проте молодим людям потрібна педагогічна допомога у творенні сімейного життя на принципах любові, поваги, відповідальності, радості, сприяння самореалізації кожного члена подружжя. При цьому важливо враховувати як кращі надбання традиційної сім'ї, так і позитивні можливості сучасної сім'ї. Такий підхід допомагатиме творенню сім'ї, яка сприятиме розвитку кожного свого члена, водночас зміцнюючи та удосконалюючи суспільство.

Обговорення. Проведемо порівняння окремих даних, отриманих нами, насамперед з даними опитування «Молодь України 2017» [13]. Результати двох зазначених опитувань мають певну схожість, насамперед щодо бажаного молодими людьми віку одруження, числа дітей у сім'ї, виявів конфліктності між батьками і дітьми тощо. Відмінності бачимо у ставленні до цивільного шлюбу (наше дослідження показало більшу толерантність до нього),

що є свідченням, з нашого погляду, посиленням трансформаційних змін в українській сім'ї. Тому слід погодитись з думкою Л. Ліпич, що «трансформація інституту сім'ї в українському суспільстві поступово починає відбивати загальноєвропейські тенденції» [5, с. 23]. Слід зазначити, що в поглядах старшокласників знаходять відображення процеси, вже означені в дослідженнях А. Матрікаса, Ю. Савельєвої, Л. Слюсар, О. Стрельник [6; 9; 11; 12], що вказують на поступовий перехід сім'ї від традиційної до сучасної.

Дослідження сімейно-шлюбних орієнтацій старшокласників в основному підтверджує спрямованість молоді в сімейно-шлюбній сфері, що виявлені зарубіжними дослідниками [17–20], зокрема щодо підвищення віку для укладення шлюбу, посилення егалітарності в подружніх взаєминах, зменшення числа дітей у сім'ї, спрямувань як на традиційні моделі шлюбу, так і на сучасні.

Водночас дослідження з'ясувало, що сім'я в орієнтаціях і планах старшокласників займає вагоме місце, вона є для них цінною і важливою. Погоджуємось з думкою К. Качур, що, незважаючи на глибину та масштабність трансформацій, «сім'я залишається місцем найміцніших особистісних зв'язків, найближчою і найдорожчою для кожного батьківщиною» [4, с. 110].

Висновки. Дослідження сімейно-шлюбних орієнтацій молоді в сучасній Україні свідчать, що сім'я в системі цінностей та орієнтацій молоді займає високе місце. Водночас сімейно-шлюбні орієнтації старшокласників є підтвердженням поступового переходу української сім'ї від традиційної до сучасної: відкладення вступу до шлюбу на більш пізній термін, надання переваги малодітній сім'ї; вияв самостійності щодо вибору моделі власної сім'ї (яка доволі часто різниться від моделі батьківської сім'ї), небажання проживати разом з батьками після одруження; толерантне ставлення до цивільного шлюбу (хоча переважає спрямованість на офіційний шлюб), до одиноких людей (без сім'ї), сімей без дітей; терпиме ставлення до такого нетрадиційного виду шлюбу, як гомосексуальні зв'язки; допустимість розлучень; егалітарність (рівність) у керівництві сім'єю; прийнятність дошлюбних зв'язків.

Серед ознак традиційної сім'ї, виявлених нами, все ще доволі тісний зв'язок молодих людей з батьками (значна частина старшокласників буде брати до уваги думку батьків при одруженні), надання переваги офіційному шлюбу, переконаність у важливості розподілу сімейних ролей, коли, здебільшого, чоловік – здобувач матеріальних благ, а дружина – веде домогосподарство.

Переконані, що сучасна учнівська молодь потребує педагогічної підтримки у підготовці до майбутнього сімейного життя. Слід приділити належну увагу розвитку у молодих людей якостей, необхідних для налагодження майбутніх гармонійних подружніх взаємин, вихованню відповідальності за себе й інших, усвідомленню старшокласниками значущості репродуктивної культури для щасливого сімейного життя і батьківства. Важливою є також співпраця педагогів і батьків старшокласників у вихованні майбутнього сім'янина, проведення просвітницької роботи з батьками, спрямованої на підвищення їх виховної компетентності та авторитету.

Список використаних джерел

1. Гончар Л. Партнерська взаємодія школи і сім'ї як педагогічна умова формування у старшокласників готовності до відповідального батьківства. *Trends and directions of development of scientific approaches and prospects of integration of Internet technologies into society: abstracts of VI International Scientific and Practical Conference (Stockholm, Sweden, February 23 – 26, 2021)*. Stockholm, 2021. С. 371–373.
2. Льченко С. Т. Сімейно-шлюбні орієнтації учнівської молоді в умовах сімейних трансформацій. *Розвиток особистісного потенціалу учнівської молоді як чинник її соціального зростання* : матеріали Всеукраїнського симпозіуму-практикуму (м. Біла Церква, 26 травня 2021 р.) / за ред. Л. В. Канішевської, К. В. Плівачук. Біла Церква : КНЗ КОР «КОІПОПК», 2021. С. 115–118.
3. Канішевська Л. Формування готовності до відповідального батьківства в старшокласників інтернатних закладів як науково-педагогічна проблема. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Бердянськ, 2021. Вип. 1. С. 171–182.
4. Качур К. Аксиологічний потенціал сім'ї у світогляді сучасної особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філософія. 2014. Вип. 15. С. 109–113.
5. Липіч Л. Сім'я та сімейні цінності в умовах трансформації традиційних соціальних інститутів. *Релігійна свобода*. 2018. № 21. С. 14–27.
6. Митрикас А. А. Семья как ценность: состояние и перспективы ценностного выбора в странах Европы. *Социологические исследования*. 2004. № 5. С. 65–73.
7. Міністерство освіти розповіло про статеве виховання в українських школах. *Радіо свобода*. 2020. 20 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sexualna-osvita-v-ukrayini/30993996.html/> (Дата звернення: 03.07.2021).
8. Новий тлумачний словник української мови. У 4-х т. / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Вид-во «Аконіт», 1999. Т. 3. 927 с.
9. Савельєва Ю. М. Сім'я як філософська проблема: досвід деконструкції : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Сумський держ. ун-т. Суми, 2016. 209 с.
10. Склярук А. В. Сімейні та дитородні орієнтири сучасної молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2014. № 3(35). С. 287–296.
11. Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? *Демографія та соціальна економіка*. 2007. № 1. С. 28–38.
12. Стрельник О. О. Материнство та турбота про дітей у суспільстві ризику. *Український соціум*. 2017. № 1(60). С. 72–83.
13. Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального

опитування. Київ, 2017. 140 с. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13874.pdf/> (Дата звернення: 03.07.2021).

14. Шахрай В. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: основні поняття дослідження. *Інноватика у вихованні*. 2020. Вип. 11(2). С. 48–55. DOI: <https://doi.org/10.35619/iuu.v2i11.240/>

15. Шахрай В. М. Готовність до відповідального батьківства у поглядах старшокласників. *Теоретико-методичні засади виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Київ, 2020. Вип. 24(2). С. 288–305. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-2-288-305/>

16. Щербина В. В. Норми та девіації сучасного шлюбу : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2008. 20 с.

17. Blagorozheva Zh., Lazurenko N., Podporinova N., Polenova M., Voloshina I. Motivation and Marriage Choice in the Context of Research of Matrimonial Behavior of Student Youth. *International Journal of Early Childhood Special Education*. 2020. Vol. 12. № 1. P. 586–593.

18. Crockett L., Beal S. The Life Course in the Making: Gender and the Development of Adolescents' Expected Timing of Adult Role Transitions. *Developmental Psychology*. 2012. Vol. 48. No 6. P. 1727–1738.

19. Huang LWW. The Transition Tempo and Life Course Orientation of Young Adults in Taiwa. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2013. Vol. 646. P. 69–85.

20. Sukhareva N., Samosadova E. Socio-Psychological Ideas about Family and Parenthood in Modern Youth. *International journal of applied exercise physiology*. 2020. Vol. 9. № 2. P. 119–125.

References

1. Honchar, L. (2021). Partnerska vzaiemodiia shkoly i simi yak pedahohichna umova formuvannia u starshoklasnykiv hotovnosti do vidpovidalnoho batkivstva [School-family partnership as a pedagogical condition for the formation of high school students' readiness for responsible parenthood]. In *Trends and directions of development of scientific approaches and prospects of integration of Internet technologies into society* (Stockholm, Sweden, February 23- 26) (pp. 371–373). Stockholm.

2. Ichenko, S. T. (2021). Simeino-shliubni orientatsii uchnivskoi molodi v umovakh simeinykh transformatsii [Family and marriage orientations of student youth in the conditions of family transformations]. In *Rozvytok osobystisnoho potentsialu uchnivskoi molodi yak chynnyk yii sotsialnoho zrostannia* (Bila Tserkva, May 26, 2021) (pp. 115–118). Bila Tserkva: KNZ KOR «КОІРОПК».

3. Kanishevska, L. (2021). Formuvannia hotovnosti do vidpovidalnoho batkivstva v starshoklasnykiv internatnykh zakladiv yak naukovopedahohichna problema [Formation of readiness for responsible parenting among high school student of boarding school as the scientific and pedagogical problem]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu, 1*, 171–182). Berdiansk: BDPU.

4. Kachur, K. (2014). Aksiolohichniy potentsial simi u svitohliadi suchasnoi osobystosti [Modern family's axiological potential about worldview of modern person]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 15*, 109-113.

5. Lipich, L. (2018). Simia ta simeini tsinnosti v umovakh transformatsii tradytsiinykh sotsialnykh instytutiv [Family and family values in the conditions of transformation of traditional social institutes]. *Relihiina svoboda, 21*, 14–27.

6. Mitrikas, A. A. (2004). Semia kak tsennost: sostoianie i perspektivy tsennostnogo vybora v stranakh Evropy [Family as a value: condition and perspectives value choice in European countries]. *Sotsiologicheskie issledovaniia, 5*, 65–73.

7. *Ministerstvo osvity rozpovilo pro stateve vykhovannia v ukrainskykh shkolakh* (2020) [The Ministry of Education told about sex education in Ukrainian schools]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-sexualna-osvita-v-ukrayini/30993996.html/>

8. *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]: Vol. 3. (1999). Kyiv: Vyd-vo «Akoniit».

9. Savelieva, Yu. M. (2016). *Simia yak filosofska problema: dosvid dekonstruktsii* [The family as a philosophical problem: Experience of reconstruction] (PhD dissertation, Sumy).
10. Skliaruk, A. V. (2014). Simeini ta ditorodni oriientyry suchasnoi molodi [Family and childbearing landmarks of modern youth]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii*, 3(35), 287–296.
11. Sliusar, L. I. (2007). Simia v suchasni Ukraini: instytutsiina kryza chy postindustrialna transformatsiia? [The family in modern Ukraine: Is it institutional crisis or post-industrial transformation?]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 1, 28–38.
12. Strelnyk, O. O. (2017). Materynstvo ta turbota pro ditei u suspilstvi ryzyku [Mothering and care for children in a risk society]. *Ukrainskyi sotsium*, 1(60), 72–83.
13. *Ukrainske pokolinnia Z: tsinnosti ta oriientyry. Rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia* [Ukrainian generation Z. Values and guidelines. Results of a nationwide survey]. (2017). Kyiv. Retrieved from: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13874.pdf/>
14. Shakhrai, V. (2020). Formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do vidpovidalnoho batkivstva: osnovni poniattia doslidzhennia [Development of high school students' readiness for responsible parenthood: Basic concepts of the research study]. *Innovatyka u vykhovanni*, 11(2), 48–55. <https://doi.org/10.35619/iuu.v2i11.240/>
15. Shakhrai, V. M. (2020). Hotovnist do vidpovidalnoho batkivstva u pohliadakh starshoklasnykiv [Readiness for responsible parenthood among high school students' outlook]. In *Teoretyko-metodychni zasady vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 24(2), 288-305. Kyiv. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-2-288-305/>
16. Shcherbyna, V. V. (2008). *Normy ta deviatsii suchasnoho shliubu* [Norms and deviations of modern marriage] (Dissertation Abstract, Zaporizhzhia).
17. Blagorozheva, Zh., Lazurenko, N., Podporinova, N., Polenova, M. & Voloshina, I. (2020). Motivation and marriage choice in the context of research of matrimonial behavior of student youth. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 12(1), 586–593.
18. Crockett, L. & Beal, S. (2012). The life course in the making: Gender and the development of adolescents' expected timing of adult role transitions. *Developmental Psychology*, 48(6), 1727–1738.
19. Huang, L.W.W. (2013). The Transition tempo and life course orientation of young adults in Taiwan. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 646, 69–85.
20. Sukhareva, N., & Samosadova, E. (2020). Socio-psychological ideas about family and parenthood in modern youth. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9(2), 119–125.

Valentyna Shakhrai,

*Doctor of Sciences in Education, Associate Professor,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

FAMILY AND MARRIAGE ORIENTATIONS OF MODERN HIGH SCHOOL STUDENTS: STATE AND NECESSITY OF PEDAGOGICAL RESPONSE

Abstract. *The article exposes the peculiarities of the marriage and family orientations of the modern high school students and highlights the importance of the high school students' preparation for the future family life.*

The analysis of the scientific studies that expose the modern process in the marriage and family sphere in Ukraine and around the world is made especially the transition from the traditional model of family to the modern one, the youth's attitude towards the future family and marriage, points at the importance of the high school students' preparation for the future family life and parenthood.

The aim of the study is to explore the state of the family and marriage orientations of the high school students and to determine the course of the educational work to the improvement of the high school students' preparation for the future family life and parenthood.

The scientific novelty of the study is the determination of the features of family and marriage orientations of high school students primarily in the conditions of the Ukrainian family transformations from the traditional model to the modern one and the determination of the main courses of the family-oriented work with high school students.

The investigation was made by using the methods of the analysis of the scientific works, high school students' questionnaire, generalization, systematization, ranking, grouping, the comparison of the empirical data.

It was found that the family takes the high stage in the system of the high school students' values and orientations. At the same time the high school students' family and marriage orientations confirm the gradual transition of the Ukrainian family from traditional to the modern one: the delay of the marriage time to more recent time; the preference of having few children; manifestation of the autonomy in choosing of their own family model; tolerance towards the civil marriage; the family break-up admissibility; equality in the family management; acceptance of the premarital relationships. The high school students also have views specific to the traditional family (close relations with parents, the preference of the official marriage, understanding the importance of distribution the family obligations).

The conclusion is made that the educational work with the high school students should be oriented at breeding the responsibility, interpersonal relations harmony, reproductive culture. Pedagogical education of parents is necessary to increase parental competence and parental authority.

The research made basically confirms the views of scientists about the tendencies of the family and marriage orientations of the modern youth.

The article will be useful for the researchers who study the views of the modern youths and the educators who make the corresponding educational work with high school students.

Key words: *family and marriage orientations, the high school students, parents, educators, traditional family, modern family, pedagogical assistance.*

Стаття надійшла до редакції 22.07.2021.
Стаття прийнята до публікації 12.08.2021.